

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

10 JUNI 1970

55e JAARGANG

No. 2750

IWP en DD-II

Het Indicatieve Wereldplan voor de Landbouw (IWP), dat volgende week het onderwerp van het Wereldvoedselcongres in Den Haag zal zijn, is een groot en belangrijk stuk werk, geleverd door de FAO, de Organisatie voor Voedselvoorziening en Landbouw van de Verenigde Naties. Begonnen in 1963 op voorstel van de toenmalige Directeur-Generaal van de FAO, Dr. B. R. Sen, is het werk geweest van honderden deskundigen in een groot aantal landen. De plannen zijn eerst samengevat in regionale plannen — voor het Nabije Oosten, Azië en het Verre Oosten, Afrika en Latijns Amerika — die alle onderwerp zijn geweest voor een regionale conferentie in het najaar van 1968 — en ten slotte in een Wereldplan, dat op de Vijftiende Zitting van de FAO-Conferentie, het hoogste lichaam in de FAO, in november 1969 te Rome is besproken.

Gedurende de omvangrijke werkzaamheden en gedach-
tenuitwisselingen die het opstellen van een dergelijk
Indicatief Wereldplan nodig maakt werd, op verzoek van
de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, ook
begonnen, en wel in 1966, aan het ontwerpen van voor-
stellen voor een algemene ontwikkelingsstrategie voor de
ontwikkelingslanden. Deze voorstellen zijn vervat in de
pas onlangs verschenen publikatie van de Verenigde Naties
Towards Accelerated Development (New York 1970),
waarin een strategie voor het Tweede Ontwikkelings-
decennium (DD-II: 1971-1980) is voorgesteld. Aan de voor-
bereiding daarvan, door het Ontwikkelingsplancomité van
de Verenigde Naties, is deelgenomen door waarnemers van
alle gespecialiseerde organen van de Verenigde Naties,
dus ook van de FAO. Dit is reeds een zekere garantie voor
het vervuld zijn van een der belangrijkste voorwaarden
waaraan plannen, ook al zijn zij indicatief, moeten voldoen,
nl. de voorwaarde van het niet met elkaar in strijd zijn van
de onderdelen en van het geheel. Directe samenwerking
van de planners heeft daartoe verder bijgedragen.

Het meest belangrijke voorbeeld van een mogelijke
strijdigheid is het volgende. Het gemiddelde stijgingstempo
van de totale produktie van alle ontwikkelingslanden
tezamen is voor de periode 1971-1980 gesteld op 6 à 7%.
Dit is een der belangrijkste getallen van de strategie voor
DD 2. Daar de produktie van de ontwikkelingslanden
echter voor ca. 40% bestaat uit die van de landbouw, zou
het zeer goed denkbaar geweest zijn, dat de landbouw-
ingenieurs zouden hebben gezegd dat het technisch on-
mogelijk was om een voldoende stijgingstempo te halen
in deze belangrijke sector, waardoor het totaalcijfer een
„onhaalbare kaart” zou zijn geworden. Zelfs moet men

deze kwestie niet slechts zien als een technische — d.w.z.
afhankelijk van bijv. irrigatie, kunstmestvoorziening en
zaaigoed — maar als een nog veel bredere, nl. ook mense-
lijke en sociale. Menselijk in de zin van: bestaat de moti-
vering bij de boeren om de produktie in het noodzakelijke
tempo te verhogen; sociaal in de zin van: zijn de sociale
omstandigheden (grondbezit, veiligheid van de pachter,
kredietmogelijkheden) geen belemmering? Het is voldoende
bekend, dat hier een aantal zeer grote vraagstukken van de
ontwikkelingslanden ligt.

De bij de FAO-ramingen betrokken deskundigen zijn
velen; zij zijn afkomstig uit vele landen en kringen. Terecht
hebben zij de vraagstukken land voor land en produkt voor
produkt gezien. Zij zijn tot de conclusie gekomen dat de
gemiddelde stijging van de landbouwproduktie (gemeten
als de toegevoegde waarde, dus netto) over de jaren
zeventig, 3,7% per jaar kan halen, als alle krachten worden
ingespannen. Tezamen met een stijging van 8% per jaar
in de overige sectoren — waarbij natuurlijk de industrie,
het bouwbedrijf en de diensten een hoofdrol spelen — zal
dan een stijging van 6,3% per jaar van de totale produktie-
waarde (tegen constante prijzen) mogelijk zijn.

Eén der elementen van betekenis voor het bereiken van
de 3,7% netto produktiestijging is natuurlijk de beschik-
baarheid van betere variëteiten van rijst en tarwe, en
zometeen ook mais, als gevolg van omvangrijke weten-
schappelijke onderzoeken; bekend als de „groene
revolutie”. Een der nieuwe zorgen die nu weer zijn op-
gedoemd is de vraag of de kleine boeren daarbij wel vol-
doende zullen kunnen meedoen.

De andere zijde van het verband tussen het algemene
plan en het landbouwplan is of de koopkracht van de
stadsbevolking voldoende zal stijgen om de grotere hoeveel-
heden voedsel te kunnen kopen. Met een stijging van 6 à 7%,
is dat wel waarschijnlijk, wannecr men in aanmerking
neemt de verwachte bevolkingsgroei en de verwachte
inkomenselasticiteit van de vraag naar voedsel per hoofd.
De bruto produktie van de landbouw zal volgens de ramin-
gen met 4% stijgen; per hoofd met 1,5%. Het inkomen
per hoofd zal met 3,5 à 4,5% stijgen. Bij een inkomens-
elasticiteit van ca. 0,5 zou daaruit voldoende vraag resul-
teren om de produktie op te nemen. Er zou nog een invoer-
stijging ook nodig zijn.

Dit zijn maar enkele grove illustraties van wat aan
controleberekeningen nodig is om de innerlijke consistentie
van een ontwikkelingsstrategie te toetsen.

In het algemeen kan worden gesteld dat de plannen
voor de landbouwsector en die voor het geheel met elkaar
in harmonie zijn. De belangrijkste zaak blijft, bij elk plan,
intussen of het uitgevoerd zal worden. En dat zal, voor de
landbouw letterlijk, nog heel wat voeten in de aarde hebben.

J.T.

inhoud

Prof. Dr. J. Tinbergen: IWP en DD-II	565
Korthheidshalve	566
Prof. Dr. F. Hartog: Samenhang der wetenschappen...	567
Dr. A. Maris: Wereldvoedsel Congres en Wereld- landbouwplan	568
Prof. Dr. J. de Hoogh: Wereldlandbouwplan en land- bouwpolitiek rijke landen.....	573
Mededelingen	571
Maatschappijspiegel	576
Magazien	577

redactie

commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

adjunct redacteur-secretaris:
J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Korthheidshalve

Van 16-30 juni a.s. vindt in het Haagse Congresgebouw het Tweede Wereldvoedsel Congres plaats. Deze aflevering van *ESB* staat voor het overgrote deel (de bijdragen van Tinbergen, Maris en De Hoogh) in het teken van dit congres. Niet ten onrechte. Wat hier besproken (en hopelijk ook besloten) zal worden raakt de meest primaire belangen van miljoenen mensen over de gehele wereld: hun voedsel. Dit door de FAO georganiseerde congres is echter geen soort geïnstitutionaliseerde Anti-Honger Actie. De opzet ervan is breder. De bedoeling is nieuwe richtlijnen te ontwerpen, niet alleen voor de ontwikkeling van de landbouw in de ontwikkelingslanden, maar voor de agrarische productie en handel in de gehele wereld. Het ontwerpen van zulke richtlijnen zou uiteraard veel meer dan veertien dagen kosten, wanneer dit alleen maar op basis van de goede wil en de bereidheid tot samenwerking van de deelnemers zou moeten gebeuren. Ter tafel ligt echter reeds het IWP, het Indicative World Plan for Agricultural Development, door de FAO opgesteld. Niet slechts een — toch altijd vrijblijvende — projectie of prognose, maar een program van actie met een duidelijk *taakstellend* karakter. Het geeft aan hoe de mondiale agrarische doelstellingen in de periode tot 1985 kunnen worden bereikt. Daartoe dienen ook de rijke landen een bijdrage te leveren; zij zullen d.m.v. hun productie- en handelspolitiek de voorwaarden moeten scheppen, waardoor de ontwikkelingslanden meer deviezen kunnen verwerven (door exportvergroting en/of importsubstitutie). Prof. Dr. J. de Hoogh gaat in deze aflevering van *ESB* in op de uitdaging, die dit stelt aan de landbouwpolitiek van de rijke landen. Het IWP zelf en de betekenis ervan voor de ontwikkelingslanden wordt uitvoerig besproken door Dr. A. Maris. Prof. Dr. J. Tinbergen past het IWP in DD-II, d.w.z. laat zien hoe het Wereldlandbouwplan geïntegreerd is in de door de Verenigde Naties ontwikkelde Strategie voor het Tweede Ontwikkelingsdecennium. (DR)

Waarschijnlijk deze week nog zal men weten waar men met *Werkspoor-Utrecht* aan toe is. Bij de reddingspogingen is tot dusver de aandacht uitsluitend geconcentreerd op de markt voor rollend spoorwegmaterieel *binnen Nederland*. Wanneer nu een oplossing gevonden zou worden die overwegend gebaseerd is op een meer gebundelde *Nederlandse* afzetmarkt, zou die wel eens van tijdelijke aard kunnen zijn, omdat de Nederlandse afzetmarkt voor rollend spoorwegmaterieel waarschijnlijk te beperkt van omvang is voor een rendabele productie. Afwezig bij de discussie rondom *Werkspoor-Utrecht* zijn de andere EEG-lidstaten en de Europese Commissie. De Europese Commissie is echter niet geheel onwetend. Reeds vorig jaar (21 november 1969) stelden de heren Vredeling en Oele schriftelijke vragen aan de Commissie (*Publikatieblad*, 13e jaargang nr. C 30). De Commissie antwoordde o.m. dat „de nationale markten op dit bijzondere gebied uiteraard slechts in zeer geringe mate met elkaar vervlochten zijn. De intracommunautaire handel in 1967 bedraagt namelijk nog geen 3% van het zichtbare verbruik van de Gemeenschap. De markt voor rollend spoorwegmaterieel blijft dan ook grotendeels een nationale markt en wel door de houding van de spoorwegmaatschappijen. De grotere markt van de Gemeenschap heeft dus tot nu toe het handelsverkeer in rollend materieel tussen de Lid-Staten van de Gemeenschap niet in bijzondere mate bevorderd, maar heeft evenmin het tussen bepaalde Lid-Staten bestaande handelsverkeer verstoord. (...) Een afgrenzing van de nationale markten zou overigens in strijd zijn met de verplichtingen van het Verdrag, indien de diverse landen bij het plaatsen van bestellingen prioriteit voor de nationale markt zouden voorschrijven”. Overigens moest de Commissie het antwoord schuldig blijven op de vraag een overzicht over de laatste vijf jaar te verschaffen van de geplaatste orders voor spoorwegmaterieel en het aandeel daarvan dat in elk van de lid-staten is geplaatst bij ondernemingen in die lid-staat. Zij kon evenmin aangeven in hoeverre dit aandeel is beïnvloed door directe of indirecte bemoeienis van de nationale overheden. Eén conclusie is wel duidelijk: het kabinet-de Jong zal het verlossende woord moeten spreken: gaat Nederland nu wél of niet *evenals de andere EEG-partners* deze bedrijfstak steunen, openlijk of verkappt? (vDB)

Samenhang der wetenschappen

Het kan met wetsartikelen vreemd gaan. Nemen we artikel 1 van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs. Daarin worden drie doelstellingen van dit onderwijs geformuleerd: vorming tot zelfstandige beoefening der wetenschap, voorbereiding tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereist is of dienstig kan zijn en bevordering van het inzicht in de samenhang van de wetenschappen.

Ons is het thans om dit laatste te doen. Jarenlang heeft men niet of nauwelijks naar deze doelstelling omgezien. Sinds enige tijd is de situatie grondig gewijzigd, zo zelfs dat deze derde motivering thans meer de aandacht trekt dan de beide andere. Specialisatie is niet meer het hoogste ideaal. Vakbekwaamheid die niet meer is dan dat wordt soms zelfs geminacht. Ieder kent de — overigens onzinnige — uitdrukking „vakidiotisme”. Als tegenwicht wordt het slot van artikel 1 thans opgewarmd. De vraag is hoe wij daarmee bij het wetenschappelijk onderwijs uit de voeten kunnen. Het is namelijk niet toevallig dat er aanvankelijk weinig aandacht aan besteed is. Men wist er in de meeste gevallen geen raad mee.

Als we de derde doelstelling de haar toekomstige plaats willen wijzen zullen we toch nooit kunnen ontkomen aan het feit, dat het wetenschappelijk onderwijs in de eerste plaats gericht moet zijn op het aankweken van gespecialiseerd vakmanschap. Vanuit die specialisatie zal dan het zicht moeten worden geopend op de samenhang met andere wetenschappen.

Met die samenhang hebben we te maken aan de beide uiteinden van iedere verklarende wetenschap. Aan het begin zijn de wetenschappen eigenlijk nog niet gescheiden. Wiskunde, logica en kennistheorie kunnen worden beschouwd als een algemene methodologie die de verschillende verklarende wetenschappen gemeen hebben. Deze samenhang aan het begin is erg ijl.

Elke concrete inhoud ontbreekt. Er steekt nog niets in van een afzonderlijke ervaringswetenschap. Juist daardoor kan de methodologie algemeen zijn.

Het is onwaarschijnlijk dat deze ijle samenhang bedoeld is in artikel 1. Zo komen we terecht aan het andere eind, bij de toepassing van verklarende wetenschappen. Daar hebben we te maken met de onmiddellijke werkelijkheid, die altijd concreet is, terwijl de afzonderlijke wetenschappen abstract zijn in die zin dat zij elk slechts een bepaald aspect van de werkelijkheid belichten. Als sluitstuk moeten de inzichten van de afzonderlijke wetenschappen dus in elkaar worden geschoven om de gehele werkelijkheid te kunnen verklaren. Deze samenhang bevindt zich niet vóór de specialisatie, maar komt erna. Aangenomen mag worden dat men dit in het betrokken artikel op het oog heeft.

Voor het wetenschappelijk onderwijs rijst daarbij het grote probleem dat deze samenhang der wetenschappen bij toepassing op de werkelijkheid niet, zoals in het algemeen het geval is bij afzonderlijke wetenschappen, gevangen kan worden in een algemene regelmaat. Het kenmerk van de werkelijkheid is juist dat zij in elk afzonderlijk geval uniek is, in die zin dat de combinaties van abstracte inzichten die men nodig heeft altijd slechts ad hoc zijn. Dit betekent dat het moeilijk is, zich op systematische wijze in de samenhang der wetenschappen te bekwaamen. Men zal in het algemeen aangewezen zijn op het werken in interdisciplinaire groepen, die een concreet probleem uit de werkelijkheid uiteenhaken in de samenstellende bestanddelen; die ter bestudering uitbesteden aan de desbetref-

fende specialisten en de resultaten weer in elkaar passen.

Maar moet iedere vakspecialist zich daarin oefenen in aansluiting op zijn eigen specialisme? Dat zou de studie verlengen of ten koste gaan van de vaktechnische vorming. Bovendien: wat heeft men aan dit sluitstuk voor zijn latere beroepsuitoefening? Velen blijven altijd vakspecialist. Degenen die daar bovenuit stijgen zullen toch vrijwel allen als vakspecialist beginnen. Als zij opstijgen in de hiërarchie van bedrijf of overheid zullen zij misschien ongeveer tien jaar na hun intrede in de maatschappij te maken krijgen met problemen die verschillende vakgebieden tegelijk raken. Is het dán niet de beste tijd ze naar de universiteit terug te halen en aan interdisciplinaire studie te zetten, onder leiding van gespecialiseerde docenten uit verschillende wetenschapsgebieden? Het voordeel van deze gefaseerde interdisciplinaire studie na een periode van — zeg tien jaar — gespecialiseerd werk is dat de samenhang der wetenschappen onder de aandacht komt op het moment dat daaraan werkelijk behoefte bestaat, en alleen voor degenen die daaraan ook werkelijk behoefte hebben. Zo gezien behoort bestudering van de samenhang der wetenschappen wel degelijk op de universiteit thuis, maar niet als onderdeel van de gewone doctorale studie. Als zij daarmee verbonden zou worden zou zij vermoedelijk prematuur zijn. Men moet in het algemeen eerst gevormd zijn tot een goed vakspecialist en daarmee ook grondige ervaring hebben opgedaan, alvorens te reiken naar de samenhang van de wetenschappen.

Wereldvoedsel Congres en Wereldlandbouwplan

DR. A. MARIS

Inleiding

Het is dit jaar 25 jaar geleden dat de Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties (FAO) werd opgericht. De doeleinden van deze organisatie luiden: opvoering van de levensstandaard van de volken, verbetering van de wereldvoedselsituatie, verhoging van de efficiency van de agrarische bedrijfstak, verbetering van de levensomstandigheden van de plattelandsbevolking en verruiming van de werkgelegenheid van de volken.

Men zou kunnen stellen dat in het Indicative World Plan for Agricultural Development (het zgn. IWP) van de FAO, wordt aangegeven hoe deze doelstellingen in de periode tot 1985 kunnen worden bereikt. Dit plan zal worden besproken op het Tweede Wereldvoedsel Congres, dat van 16-30 juni in het Nederlands Congresgebouw te Den Haag wordt gehouden.

In 1963 werd in Washington het Eerste Wereldvoedsel Congres gehouden. Op dit congres werd gesteld dat meer dan 2/3 van de mensheid niet voldoende werd gevoed en dat de gehele wereld, dus elke wereldburger, de plicht had om aan deze toestand een einde te maken. Uit een resolutie die unaniem werd aanvaard bleek dat het Congres daden verlangde. Concreet hield deze resolutie de aanbeveling in, om periodiek een congres aan het wereldvoedselvraagstuk te wijden, waarin een overzicht van de wereldvoedselsituatie tegen de achtergrond van de algehele ontwikkeling in de ontwikkelingslanden moest worden verstrekt. Een dergelijk overzicht zou — aldus de resolutie — gepaard moeten gaan met een programma van actie.

In 1965 werd door de FAO besloten een wereldplan voor agrarische produktie, handel en ontwikkeling op te stellen. In 1969 kwam het in de vorm zoals het nu voor ons ligt gereed. Het doel van het Tweede Wereldvoedsel Congres is het ontwerpen van nieuwe richtlijnen voor een actieprogramma en het aangeven van prioriteiten voor de ontwikkeling van de landbouw in de ontwikkelingslanden. Daartoe zullen in een achttal commissies de voornaamste uitkomsten van het IWP worden besproken en in verband moeten worden gebracht met een plan van actie gericht op de volgende punten: uitbreiding van het verbouwen van graanvariëteiten met hoge opbrengsten, streven om het eiwitgebrek te verhelpen, strijd tegen de verspilling, betere inschakeling van de menselijke arbeidskracht en bevordering van een gunstige betalingsbalanspositie van de ontwikkelingslanden.

Het IWP is zowel een poging om door middel van projecties in de toekomst te kijken als een poging om deze toekomst voor de ontwikkelingslanden te beïnvloeden, door

voor die landen specifieke doeleinden aan te geven en aanbevelingen te doen hoe deze doeleinden kunnen worden bereikt. Het IWP is niet bedoeld als een voorspelling of een prognose; het heeft een *taakstellend* karakter.

Het plan is gebaseerd op vier regionale studies. Deze regio's zijn Afrika ten Zuiden van de Sahara, Azië en het Verre Oosten, Latijns Amerika en het Nabije Oosten en Noord-West-Afrika; deze vier regio's omvatten 64 ontwikkelingslanden in zone C¹. In zone C leeft 44% van de totale wereldbevolking; 84% daarvan leeft in de landen die in de regionale studies zijn opgenomen; het dicht bevolkte vasteland van China is in deze studie niet opgenomen. Als statistische basisperiode voor het IWP is het tijdvak 1961-1963 gekozen.

De landbouw is voor de ontwikkelingslanden van uitermate grote betekenis. Ruim 2/3 van de bevolking van deze landen is voor zijn bestaan direct van de landbouw afhankelijk. Een derde van het bruto nationale produkt komt uit de landbouw. Wanneer de olie en mineralen exporterende ontwikkelingslanden buiten beschouwing worden gelaten, is meer dan 80% van de waarde van de export van de ontwikkelingslanden afkomstig uit de landbouw. De landbouw in de ontwikkelingslanden is dus niet alleen de voornaamste bron van voedsel voor de eigen bevolking maar neemt tevens een overheersende plaats in de economie van die landen in.

De levensstandaard in de ontwikkelingslanden gemeten in dollarinkomen per hoofd per jaar varieerde in 1962 van \$ 43 in Afrika, tot \$ 138 in Latijns Amerika. Indien geen bijzondere maatregelen worden getroffen zal in de komende tijd het inkomen per hoofd eerder dalen dan stijgen.

Dit zal dan voornamelijk een gevolg zijn van de bevolkingsgroei die in de ontwikkelingslanden wordt verwacht. Bij een doortrekken van de tendenties van de bevolkingsgroei zal de bevolking van de ontwikkelingslanden (excl. China) met 2,6% per jaar stijgen van 1,5 miljard in 1965 tot 2,5 miljard in 1985. Indien men hetzelfde onvoldoende voedingspeil van 1962 zou handhaven, dient de voedselproduktie in de ontwikkelingslanden met 80% te

---

¹ In het IWP worden daarnaast nog onderscheiden:
zone A: Economisch ontwikkelde landen met een (vrije) markteconomie;
zone B: Landen met een centraal geplande en geleide economie.

stijgen. Indien echter het inkomen per hoofd in de ontwikkelingslanden zou stijgen zoals in het IWP is gesteld, zal de vraag naar voedsel met 140% kunnen toenemen; dit is een stijging van 3,9% per jaar.

Stelt men daartegenover de produktiestijging in de periode 1955-1966 die slechts 2,7% per jaar bedroeg, dan zal het duidelijk zijn dat aan deze vraag naar voedselprodukten slechts door verhoogde importen kan worden voldaan. Dit zou echter betekenen dat in 1985 voor meer dan \$ 40 mrd. (constante prijzen 1962) zal moeten worden geïmporteerd. Een dergelijk bedrag zullen de ontwikkelingslanden niet kunnen opbrengen.

De enige mogelijkheid voor de ontwikkelingslanden is dan ook het verhogen van de eigen voedselproductie. Deze vergroting van de voedselproductie welke gepaard zal moeten gaan met belangrijke veranderingen in de sociale en economische structuur vormt de wezenlijke inhoud van het IWP.

Productie en handelsstromen van agrarische produkten in de westerse landen en in de ontwikkelingslanden

Vrijwel altijd is er sprake geweest — en voor tweederde van de mensheid is dat nog steeds het geval — van voedseltekorten. Er heeft immers altijd een nauw verband bestaan tussen de hoeveelheid voortgebrachte produkten van eigen bodem en de bevolkingsomvang. En aangezien de opbrengsten van de landbouw in sterke mate afhankelijk waren van de natuurlijke omstandigheden is het wel vanzelfsprekend dat perioden van voedselschaarste geen uitzondering vormden. Nog aan het eind van de 18e eeuw was Malthus van mening dat de voedselproductie de beperkende factor was van de bevolkingstoename en voorspelde hij dat de wereld, ook het Westen, een periode tegemoet ging waarin voedselschaarste algemeen zou zijn.

De feiten hebben Malthus voor de westerse landen niet in het gelijk gesteld. De grote veranderingen die de landbouw heeft ondergaan hebben geleid tot een ongekende stijging van de voedselproductie. Deze stijging is zo groot geweest dat niet alleen de verviervoudigde bevolking in de westerse landen royaal van voedsel kon worden voorzien, maar dat na 1930 voor bepaalde produkten zelfs overschotten zijn ontstaan. Niet zozeer de door Malthus en een aantal personen na hem (tot Colin Clark toe) verwachte voedseltekorten zijn thans het onderwerp waar de economisch ontwikkelde landen mee geconfronteerd worden, maar de landbouwoverschotten.

De oorzaak is ongetwijfeld gelegen in het gebruik van nieuwe produktiemiddelen en teeltmethoden, die hebben geleid tot een sterke stijging van de stofopbrengsten per ha en per dier. Het zijn met name de grote verbeteringen ten aanzien van de plantenrassen, veeslagen, bemesting, veevoeding, ziekten- en onkruidbestrijding, gecombineerd met betere teeltmethoden en een betere waterbeheersing geweest, die het produktieniveau tot een grote hoogte hebben opgevoerd. Deze verbeteringen in de produktietechniek zijn mogelijk geworden door het landbouwkundig onderzoek dat aan het eind van de 19e eeuw is gestart en daarna een snelle ontwikkeling heeft doorgemaakt. De resultaten van het biologisch-technisch en mechanisch-technisch onderzoek werden door de voorlichtingsorganen en het landbouwonderwijs overgedragen aan de praktijk. En de landbouwers toonden een grote bereidheid om deze nieuwe technologische kennis toe te passen.

Uit bovenstaande summier schets van de ontwikkelingen in de landbouw mag men concluderen dat met

name de ontwikkelingen in de produktietechniek hebben geleid tot een zodanige toeneming van de produktie, dat de sterk toegenomen bevolking in de westerse landen royaal van voedsel kan worden voorzien tegen redelijke prijzen.

In scherpe tegenstelling tot de economisch ontwikkelde landen, is de produktietoename in de ontwikkelingslanden onvoldoende geweest om de bevolking van voedsel te voorzien. De landbouw in deze landen verkeert nog in de ontwikkelingsfase waarin de westerse landbouw meer dan een eeuw geleden verkeerde. Met name in de produktietechniek van de voedingsgewassen is tot 1950 weinig vooruitgang geboekt. En ook in de periode 1950-1967 kon de toeneming van de voedselproductie slechts gelijke tred houden met de bevolkingsgroei, t.w. ongeveer 2,5% per jaar. De verbetering van de voeding kon in deze periode dan ook slechts plaatsvinden door verhoogde importen uit de westerse landen, in hoofdzaak uit de Verenigde Staten. In waarde stegen deze importen in de periode 1955-1967 van \$ 2,8 tot \$ 6,3 mrd., terwijl de onderlinge agrarische handel tussen de ontwikkelingslanden slechts een stijging te zien gaf van \$ 2,5 tot \$ 2,8 mrd. De produkten uit Amerika zijn in hoofdzaak granen en graanprodukten (meer dan 50%), oliehoudende zaden en plantaardige oliën en vetten, tabak, fruit en melkprodukten. De export uit de EEG naar de ontwikkelingslanden betreft voor meer dan 25% melkprodukten, verder granen en graanprodukten, fruit en dranken.

De agrarische exporten uit de ontwikkelingslanden stegen in de genoemde periode slechts met 18%. Meer dan 80% van de export van de ontwikkelingslanden gaat naar de westerse landen. Dit exportpakket bestaat voor ruim een derde uit non-food produkten (katoen, wol, rubber, jute en vezels), voor ongeveer 30% uit typisch tropische produkten als koffie, thee, cacao, specerijen en bananen en voor de rest uit voedingsprodukten die ook in de gematigde zones worden verbouwd: suiker, oliehoudende zaden, granen (incl. rijst), citrusfruit, tabak, vlees en vis. De exporten uit de ontwikkelingslanden namen slechts weinig toe, doordat de vraag naar bepaalde produkten verzadigd raakt, door de concurrentie met synthetische produkten en door de bescherming van de eigen produktie in de westerse landen.

Voor de handelsbalans van de ontwikkelingslanden is deze ontwikkeling allerminst gunstig. Zou de export in

Tabel 1.
Agrarische wereldhandel (in \$ mrd., lopende prijzen)

	1955	1960	1965	1967
Ontwikkelingslanden:				
<i>Export</i>	13,5	14,1	16,5	16,1
Naar ontwikkelde landen	11,0	11,6	13,6	13,3
Naar andere ontwikkelingslanden	2,5	2,5	2,9	2,8
<i>Import</i>	5,3	6,6	8,1	9,1
Van ontwikkelde landen	2,8	4,1	5,2	6,3
Van andere ontwikkelingslanden	2,5	2,5	2,9	2,8
Ontwikkelde landen:				
<i>Export</i>	18,9	24,2	33,0	35,8
Naar ontwikkelingslanden	2,8	4,1	5,2	6,3
Naar andere ontwikkelde landen	16,1	20,1	27,8	29,5
<i>Import</i>	27,1	31,7	41,4	42,8
Van ontwikkelingslanden	11,0	11,6	13,6	13,3
Van andere ontwikkelde landen	16,1	20,1	27,8	29,5

Bron: Handbook of International Trade and Development Statistics, 1969, UNCTAD.

dezelfde mate zijn toegenomen als de import dan zou het overschot op de agrarische handelsbalans bijna het dubbele hebben bedragen, t.w. bijna \$ 14 mrd. In tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de handelsstromen van de ontwikkelingslanden en de economisch ontwikkelde landen. Opvallend is ook dat de agrarische handel tussen de ontwikkelingslanden gering is en ook weinig toeneemt, terwijl de agrarische handel tussen de economisch ontwikkelde landen relatief groot is en sterk is toegenomen.

Het zal duidelijk zijn dat de ontwikkelingslanden niet op deze weg kunnen doorgaan, en dat ingrijpende maatregelen nodig zullen zijn om de agrarische produktie te vergroten, met als doel verbetering van de eigen voedselsituatie, uitbreiding van de werkgelegenheid en indien mogelijk vergroting van de export van bepaalde produkten, waarnaar in de westerse landen of andere ontwikkelingslanden vraag bestaat. Deze taak is des te urgenter omdat in de periode tot 1985 de bevolking in de ontwikkelingslanden waarschijnlijk met een miljard zal toenemen. Alleen al om de voedselconsumptie per hoofd op het

huidige, te lage niveau te handhaven, zal de produktie tot 1985 met meer dan 80% moeten stijgen.

Essentiële punten uit het IWP

Het is deze immense uitdaging waarvoor de FAO zich gesteld zag bij het opstellen van een wereldplan voor de ontwikkeling van de landbouw; het zgn. IWP. Het plan beoogt de toeneming van de agrarische produktie op te voeren tot 3,7% per jaar. Hierbij wordt in de eerste plaats de aandacht geconcentreerd op de produkten tarwe, rijst, gerst, sorghum en millets en vervolgens op een uitbreiding van de vleesproduktie door het houden van dieren die zich snel vermenigvuldigen, terwijl op langere termijn nieuwe peulvruchtvariëteiten en uitbreiding van de rundvee- en schapenstapel de kwaliteit van het voedsel moeten verbeteren. Uit tabel 2 krijgt men een indruk van de gigantische taak die in het IWP ten aanzien van de opvoering van de agrarische produktie wordt gesteld om de eerder genoemde doeleinden te kunnen realiseren.

Tabel 2.

Samenstelling van de bruto-produktiewaarde van de agrarische produkten naar gebieden, 1962 en 1985 (prijzen 1962 in \$ mrd.)

	Afrika ten Zuiden van de Sahara		Azië en het Verre Oosten		Latijns Amerika		Nabije Oosten, Noord-West-Afrika		Totaal (landen van zone C)	
	1962	1985	1962	1985	1962	1985	1962	1985	1962	1985
Plantaardige produktie	5,44	11,06	22,12	52,96	8,89	17,71	3,62	8,08	40,06	89,81
Dierlijke produktie	0,82	2,53	3,55	9,64	5,19	12,26	1,84	4,36	11,29	28,80
Visserij en Bosbouw	0,58	1,21	1,62	3,85	1,09	2,52	0,17	0,32	3,45	7,89
Totaal agrarische produktie	6,83	14,80	27,28	66,45	15,17	32,48	5,62	12,76	54,90	126,49
Gemiddelde jaarlijkse groei 1962-1985		3,4		3,9		3,4		3,6		3,7

De plantaardige produktie moet meer dan verdubbeld worden en de dierlijke produktie laat een nog grotere stijging zien. Deze taakstelling komt dus neer op een jaarlijkse groei voor de agrarische produktie van 3,7%, tegen ongeveer 2,5% in de periode vóór 1962. De ontwikkelingslanden staan hiermee aan het begin van een groene revolutie; de grote vraag is op welke wijze deze landen de produktieslag moeten winnen. In het ontwikkelingsplan voor de landbouw wordt hierop uitvoerig ingegaan. Met name wordt ingegaan op de verbetering van de produktietechniek, op de kennisoverdracht aan miljoenen boeren, op de noodzaak om een marktorganisatie tot ontwikkeling te brengen en op de urgentie om veranderingen aan te brengen in de sociale structuren op het platteland. Daarnaast wordt nog uitvoerig stil gestaan bij de mogelijkheden om de werkgelegenheid uit te breiden; een taak die zo mogelijk nog zwaarder is dan het produceren van meer voedsel. Tenslotte wordt dan de rekening gepresenteerd van de kosten die deze grootscheepse hervormingen van landbouw en platteland met zich zullen meebrengen.

In het IWP heeft de opvoering van de graanproduktie prioriteit. Hierdoor hoopt men de voedselvoorziening

veilig te stellen en tevens nog voer beschikbaar te krijgen voor de dierlijke produktie. Bovendien kan in de verdere toekomst nog bouwland vrijkomen voor de produktie van meer eiwithoudende gewassen en oliehoudende zaden. De dierlijke produktie en de laatst genoemde gewassen beogen een kwalitatieve verbetering aan te brengen in het dieet van de bevolking in de ontwikkelingslanden.

De verhoging van de graanproduktie is op het Indiase sub-continent reeds begonnen. Op 5% van de oppervlakte worden reeds nieuwe graanrassen verbouwd, waarvan de opbrengst twee tot vier maal zo hoog is als die van de traditionele rassen. Het ontwikkelingsplan beoogt in de ontwikkelingslanden de oppervlakte met deze nieuwe produktieve graanrassen uit te breiden tot 75 miljoen ha in 1985, waarvan 40 miljoen ha rijst, 16 miljoen ha tarwe en 19 miljoen ha met andere graangewassen. Deze produktieve rassen kunnen uiteraard alleen tot hun recht komen onder gunstige produktievoorwaarden.

Vandaar dat het IWP grote aandacht besteedt aan een juiste grondbewerking, een voldoende watervoorziening en aan de noodzaak om veel meer kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen te gebruiken. In de eerste plaats zal in vele gebieden de irrigatie en de drainage verbeterd of aangelegd moeten worden; tot 1985 wil men 35 miljoen ha op deze wijze uitrusten. Niet alleen zullen hierdoor de opbrengsten per oogst omhoog gaan, maar tevens wordt de mogelijkheid geschapen dat men twee of zelfs drie oogsten per jaar kan telen, waarbij dus in bepaalde gebieden sprake kan zijn van jaarrondeelten. Het doel van deze waterbeheersingswerken is niet alleen om bij abnormale droogte of wateroverlast de groei van het gewas te verzekeren maar om in het algemeen optimale produktievoorwaarden voor de rassen te scheppen.

Om hoge opbrengsten te verkrijgen zal ook veel meer

(L.M.)

WARMTE	TECHNIEK
BEUKERS	SCHIEDAM

kunstmest moeten worden gebruikt. Het verbruik in de ontwikkelingslanden wordt in 1985 op het tienvoudige geschat van 1970. Nieuwe rassen verbouwd onder gunstige produktie-omstandigheden zijn in het algemeen kwetsbaarder voor ziekten en plagen. Het verbruik van chemische bestrijdingsmiddelen moet daarom sterk toenemen; ook hier schat het IWP het verbruik in 1985 op het tienvoud van 1970.

Vanzelfsprekend vraagt de uitbreiding van het areaal met produktieve rassen het beschikbaar zijn van goed zaaizaad. De vraag naar goedgekeurd zaaizaad zal dan ook enorm toenemen. De voorziening van de landbouw in de ontwikkelingslanden met goed zaaizaad zou wel eens de zwakste schakel kunnen zijn in de beoogde produktie-toeneming. Beter zaaizaad is niet alleen van belang voor de nieuwe produktieve rassen maar evenzeer voor de traditionele rassen.

Uit het vorenstaande blijkt wel dat het wereldplan voor landbouwkundige ontwikkeling de produktie-toeneming in de eerste plaats wil bereiken door intensivering van het grondgebruik en niet door uitbreiding van het areaal bouwland. Behalve in Zuid-Amerika en Afrika ten zuiden van de Sahara is ook weinig grond meer beschikbaar om in cultuur te brengen. Bovendien is het cultuurrijp maken van grond kostbaar en deze gronden zijn vaak de minst vruchtbare. Intensivering is dus goedkoper en leidt sneller tot resultaten.

Het bovenstaande is gemakkelijk uitgesproken, maar het zal duidelijk zijn dat dit indrukwekkende plan, waarbij de voedselproduktie meer dan verdubbeld moet worden, vóór alles daden vraagt. In de eerste plaats zal nog veel biologisch-technisch onderzoek noodzakelijk zijn om voor de verschillende omstandigheden waaronder de landbouw wordt uitgeoefend, de juiste produktietechniek vast te stellen. Niet minder belangrijk is het scheppen van een apparaat voor voorlichting en onderwijs dat de kennis-overdracht aan miljoenen boeren moet verzorgen. Het genoemde onderzoek houdt zich bezig met grond, planten en dieren, terwijl de voorlichting en het onderwijs met mensen te maken hebben. Door middel van lokale agrarische ontwikkelingscentra wil men trachten de kennis bij de boeren te brengen. Maar hoe belangrijk deze factoren ook zijn voor de realisering van de beoogde produktie-toeneming, alle problemen zijn hiermee nog niet opgelost!

Immers voor een transformatie van de traditionele, op zelfvoorziening gerichte, landbouw in een moderne landbouw die produceert voor de markt, is meer nodig dan onderzoek en voorlichting. De boer zal nl. ook zekerheid willen hebben dat de verhoogde produktie afgezet kan worden en dat het resultaat hem ten goede komt. Voor dit laatste kunnen de sociale structuren op het platteland, welke veelal gebaseerd zijn op bezitsverhoudingen, een belangrijk knelpunt vormen. Landhervorming zal in vele ontwikkelingslanden een noodzakelijke voorwaarde zijn voor een modernisering van de landbouw. Het slagen van de groene revolutie en het groen blijven, zal in vele landen mede van deze landhervormingsplannen afhangen.

Meer produceren betekent voor de ontwikkelingslanden ook dat er een marktorganisatie moet komen met mogelijkheden voor opslag, verwerking, transport en distributie, en dat een prijs- en kredietbeleid gevoerd zal moeten worden. De boer zal immers slechts bereid zijn meer te produceren als hij zijn produkten tegen redelijke prijzen kan afzetten, terwijl hij voor de aankoop van produktiemiddelen de mogelijkheid moet hebben krediet op te nemen.

Uit deze zeer summier aangeduide punten komt reeds duidelijk naar voren, dat voor de opvoering van de agrarische produktie niet alleen teelttechnische problemen moeten worden opgelost en een omvangrijk apparaat nodig is om deze kennis bij de boeren te brengen, maar dat men ook te maken krijgt met het tot ontwikkeling brengen van een marktorganisatie en met veranderingen in de bestaande sociale structuren.

Uitbreiding van de werkgelegenheid een even belangrijk vraagstuk als produktievergroting

Bij dit ongetwijfeld reeds veelomvattende ontwikkelingsplan vraagt nog één belangrijk punt onze bijzondere aandacht, nl. de uitbreiding van werkgelegenheid i.v.m. de sterke bevolkingstoename in de ontwikkelingslanden; deze toename wordt geschat op ruim 2,5% per jaar. Het ontwikkelingsplan neemt hierbij aan dat de agrarische bevolking tot 1985 met 50% zal toenemen; het aandeel in de totale bevolking zal dan dalen van 67% tot 55%. In tabel 3 wordt een overzicht gegeven van de ontwikkeling van de agrarisch- en niet-agrarische bevolking. Uit deze tabel blijkt nog eens duidelijk de eenzijdige economische structuur van de ontwikkelingslanden.

Tabel 3.
Agrarische en niet-agrarische bevolking

	Agrarisch				Niet-agrarisch	
	1962 mln.	1985	1962 %	1985	1962 mln.	1985
Azië en het Verre Oosten	585	880	70	60	250	591
Latijns Amerika	99	144	44	33	127	289
Afrika ten Zuiden van de Sahara	165	250	82	70	36	107
Nabije Oosten en Noord-West-Afrika	88	114	65	45	47	140
Totaal	937	1.388	67	55	460	1.127

Deze uitgesproken agrarische beroepsstructuur is een gevolg van de lage arbeidsproductiviteit. In de ontwikkelingslanden produceren zeven boeren amper genoeg voor eigen gezinnen en drie andere gezinnen, terwijl in de

Mededelingen

Opleidingen planologie

In september 1970 zal onder auspiciën van het Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting opnieuw een cursus starten ter ondersteuning van de studie voor het *Diploma Planologisch Onderzoek*. Deze cursus wordt gedurende drie jaar in Utrecht gegeven, met per jaar 17 bijeenkomsten op zaterdagen van 9.45-14.00 uur.

Onder auspiciën van hetzelfde Instituut zal bij voldoende deelname in oktober 1970 in Utrecht, Eindhoven, Zwolle en Den Haag een éénjarige cursus *Algemene Planologie* beginnen, waarin de hoofdlijnen van de ruimtelijke ordening zullen worden besproken. Deze cursus wordt gehouden op 11 of 12 zaterdagochtenden in de periode oktober 1970-mei 1971.

Voor nadere inlichtingen: Drs. P. L. Klooster, p.a. Kromme Nieuwe gracht 49, Utrecht, tel. (030) 2 16 12.

westerse landen één agrarische arbeidskracht voldoende produceert voor 10 tot 20 personen, waarbij dan de voedselvoorziening nog zeer royaal is. De vraag is nu in hoeverre het ontwikkelingsplan voor de landbouw ook een bijdrage kan leveren tot het nijpende vraagstuk van een tekort aan werkgelegenheid.

In de eerste plaats zal de eerdergenoemde intensivering van de landbouw een uitbreiding van de werkgelegenheid in de landbouw zelf tot gevolg hebben. Het IWP schat dat hierdoor het aantal werkdagen per gezin met 15% kan toenemen, rekening houdend met een vermeerdering van het aantal boerenfamilies met ongeveer 50%. Gelet evenwel op de grote mate van verborgen werkloosheid die thans in de landbouw aanwezig is, is deze intensivering onvoldoende om de toenemende agrarische bevolking van werk te voorzien.

De noodzaak wordt dan ook in de tweede plaats bepleit om de agrarische bevolking in te schakelen bij de uitvoering van openbare werken: irrigatiewerkzaamheden, wegen, stuwdammen, visvijvers, scholen, ziekenhuizen, bebossing enz. Door deze infrastructurele werken kan de werkgelegenheid aanzienlijk worden vergroot, terwijl het welvaartsniveau op het platteland aanzienlijk wordt verhoogd. Voorts wordt in het ontwikkelingsplan gewezen op de betekenis van de met de landbouw verbonden industrieën. De oprichting van toeleverende bedrijven om de landbouw van produktiemiddelen te voorzien en van industrieën die agrarische produkten verwerken, zal noodzakelijk zijn om de werkloosheid doeltreffend te bestrijden. Tenslotte kan een gedeelte van de bevolking op het platteland ook werk vinden bij de agrarische ontwikkelingscentra en in het kader van de eerder genoemde uitrustingen die nodig zijn om een marktorganisatie tot ontwikkeling te brengen.

Wanneer deze regionale ontwikkelingsplannen slagen, kan inderdaad een belangrijke bijdrage worden geleverd tot uitbreiding van de werkgelegenheid op het platteland en dus tot een verhoging van het welvaartsniveau.

Slotbeschouwing

Een eerste eis voor de welvaartsverhoging van de ontwikkelingslanden is dat zij zelf trachten hun primaire levensbehoeften voort te brengen. Arbeid is in overvloed aanwezig en de grondproduktiviteit is nog laag, zodat toepassing van opbrengstverhogende teelttechnieken — die bovendien arbeidsintensief zijn — de vanzelfsprekende weg is die voor de ontwikkelingslanden perspectieven opent. Ook de westerse landen hebben destijds deze weg moeten bewandelen. Arme landen moeten nu eenmaal woekeren met de beschikbare kapitaalgoederen en het is onbetwistbaar dat investeringen in de landbouw in deze landen een hoog rendement opleveren.

De ontwikkelingslanden hebben dus in de ontwikkelingsfase waarin ze zich bevinden geen andere keus: opvoering van de agrarische produktie dient in alle ontwikkelingslanden de hoogste prioriteit te hebben. Hierdoor wordt voorzien in een toenemende behoefte aan voedsel — waarbij de voedselimporten uit de economisch ontwikkelde landen kunnen afnemen — en wordt de basis gelegd voor uitbreiding van produktieve werkgelegenheid; bovendien zullen de exportprodukten de nodige deviezen kunnen opleveren om investeringsgoederen te importeren. Het IWP voor agrarische ontwikkeling van de FAO is op het bereiken van deze doeleinden gericht.

Voedselhulp zal op korte termijn nodig blijven, maar deze voedselhulp levert geen wesenlijke bijdrage tot de ontwikkeling van de desbetreffende landen. De voedselsituatie houdt duidelijk verband met de ontwikkelingsfase waarin zich die volkshuishoudingen bevinden en die gekenmerkt wordt door een laag welvaartsniveau. Wat deze landen in de eerste plaats nodig hebben is vermeerdering van kennis betreffende de agrarische produktietechniek, het bevorderen van kennisoverdracht aan miljoenen boeren en landhervormingen, opdat de resultaten in voldoende mate aan de boeren ten goede komen. Niet minder belangrijk is het tot ontwikkeling brengen van een markteconomie, opdat de voortgebrachte produkten afgezet kunnen worden. Hiervoor zijn belangrijke investeringen nodig, die voorlopig voor een belangrijk deel met kapitaal uit de westerse landen gefinancierd zullen moeten worden. Voor de ontwikkelingslanden is dit de enige reële weg om de welvaart te verhogen. De mate waarin de ontwikkelingslanden successen zullen boeken, zal afhangen van de wil om te slagen bij de bevolking zelf, waarbij de bevolkingspolitiek een belangrijke rol zal spelen, maar ook van de bereidheid van de westerse landen om te helpen op een breed front.

Over de kans van slagen van het Wereld Landbouwplan kan men meer of minder optimistisch zijn. De directeur-generaal van de FAO heeft zich optimistisch uitgelaten over het plan. Het toont namelijk aan dat weliswaar de uitdaging groot is, maar dat deze niet buiten het bereik van de mogelijkheden ligt. Bovendien hebben zich in de recente jaren met name in Zuid-Oost-Azië ontwikkelingen voorgedaan t.a.v. stijging van de graanopbrengsten die belangwekkend genoemd kunnen worden. De directeur-generaal spreekt zelfs van een nieuwe wind van hoop die is gaan waaien over het boerenland, en van een mijlpaal in de agrarische geschiedenis van de ontwikkelingslanden.

Ook voor de economisch ontwikkelde landen zal het wereldlandbouwplan belangrijke consequenties hebben. Deze landen zullen nl. in de eerste plaats bereid moeten zijn om kennis en kapitaal beschikbaar te stellen om dit indrukwekkende plan metterdaad tot uitvoering te brengen. De omvang van de hulp die hiervoor nodig is en de wijze waarop deze kan worden verschaft, zal ongetwijfeld uitvoerig worden behandeld in het rapport dat als basis moet dienen voor het Tweede Ontwikkelingsdecennium van de Verenigde Naties. Bovendien kunnen de rijke landen een belangrijke bijdrage leveren door de agrarische grondstoffen en verwerkte produkten van de ontwikkelingslanden op hun markten toe te laten, zonder discriminerende handelspolitieke belemmeringen. De rijke landen kunnen zich veroorloven om t.a.v. primaire levensbehoeften niet volledig zelfvoorzienend te zijn; zij hebben immers andere produktiemogelijkheden om de handelsbalans in evenwicht te brengen. Voor de arme landen daarentegen is het streven naar zelfvoorziening in de primaire levensbehoeften de enige mogelijkheid om tot welvaart te komen. Arbeid en grond zijn hiervoor de belangrijkste produktiefactoren en deze zijn in de ontwikkelingslanden aanwezig. Arbeid zelfs in overvloed en de produktiecapaciteit van de grond kan door diepte-investeringen sterk worden uitgebreid.

Op de consequenties van dit noodzakelijke streven naar zelfvoorziening voor de eerste levensbehoeften en naar vergroting van de agrarische exportprodukten voor de landbouwpolitiek van de westerse landen, wordt in het volgende artikel nader ingegaan.

A. Maris

Wereldlandbouwplan en landbouwpolitiek rijke landen

PROF. DR. J. DE HOOGH

Volgens het Provisional Indicative World Plan for Agricultural Development van de FAO (IWP) zal de landbouw in de ontwikkelingslanden de volgende belangrijke functies in het economisch groeiproces moeten vervullen:

- voorzien in de groeiende behoefte aan voedsel, zowel naar hoeveelheid als naar kwaliteit, als gevolg van de snelle bevolkingsgroei resp. de inkomensstijging per hoofd;
- verschaffen van produktieve werkgelegenheid voor een deel van de bevolkingsaanwas;
- verwerven van de nodige deviezen door exportvergroting en/of importsubstitutie.

In dit artikel willen wij, in vervolg op de beschouwing van Maris, nader ingaan op de sub c genoemde rol die het IWP de landbouw toekent, en op de voorwaarden die de ontwikkelde landen hiervoor zullen moeten scheppen door middel van hun produktie- en handelspolitiek.

Bijdrage van de landbouw tot het externe evenwicht

De versnelling van de groei van het nationale inkomen, die het IWP beoogt, vereist o.a. een belangrijke stijging van de importen — met name van kapitaalgoederen en hulpstoffen — der ontwikkelingslanden. Het is duidelijk dat deze landen hiertoe slechts in staat zullen zijn in zoverre zij over meer deviezen kunnen beschikken. Het is volgens de FAO buiten twijfel dat buitenlandse hulp hierin maar voor een beperkt deel zal kunnen voorzien. De ontwikkelingslanden zullen de vereiste importstijging dus in belangrijke mate uit eigen bronnen moeten kunnen financieren, i.c. uit een vergroting van de exportopbrengsten. Voor dat laatste zal — althans in de periode tot 1985 — met name ook de landbouw moeten zorgen. In de fase van economische ontwikkeling waarin de ontwikkelingslanden zich bevinden, vormen de agrarische produkten nu eenmaal hoofdbestanddeel van zowel het nationale produkt als het exportpakket. De ervaring heeft geleerd, dat in deze ontwikkelingsfase de goedkoopste bronnen van economische groei (om met Th. Schultz te spreken) vooral in de landbouwsector zijn gelegen.

De doeleinden die het IWP stelt met betrekking tot de buitenlandse handel in agrarische produkten dienen gezien te worden in het licht van de ontwikkelingen in het recente verleden. In tabel 1 zijn voor dit doel enkele kerncijfers bijeengebracht. In de periode 1955-1967 is de agrarische export aanzienlijk minder in waarde gestegen (met zelfs een neiging tot stagnatie in de meer recente jaren) dan de

Tabel 1.

Buitenlandse handel in agrarische produkten van ontwikkelingslanden: ontwikkeling in het recente verleden en taakcijfers van het IWP

	1955-1967	1965	1967	1955-1967	1962-1985 a)	1967-1985 b)
	in \$ mrd.			groeivoet in % per jaar		
Export agrarische produkten waarvan naar ontwikkelde landen	13,5	16,5	16,1	2,5	3,4	3,8
Agrarische export in % van totale export	57%	45%	40%			
Import agrarische produkten waarvan uit ontwikkelde landen	5,3	8,1	9,1	5,0	2,5	1,9
Agrarische import in % van totale import	23%	22%	22%			
Exportsaldo agrarische produkten	8,2	8,4	7,0			

a) Taakstelling van het IWP.

b) Taakstelling met inachtneming van de feitelijke ontwikkeling sinds 1962, die weinig verschilde van de trend in de periode 1955-1967.

import van landbouwprodukten. Dientengevolge daalde het exportsaldo van de handel in agrarische produkten met meer dan een miljard dollar. Op grond van het gehanteerde ontwikkelingsmodel komt het IWP tot de conclusie, dat een drastische wijziging van deze trends aan import- en exportzijde een onverbidelijke voorwaarde is voor het bereiken van het beoogde tempo van economische ontwikkeling. De streefcijfers voor de periode 1962-1985 (voor de export 3,4% per jaar, voor de import 2,5% per jaar) blijken in de sinds 1962 verstreken jaren niet te zijn gehaald, zodat voor de rest van de planperiode de groeivoeten nog belangrijk meer van de historische trends zullen moeten afwijken.

Welke uitdaging hiermee aan de exportlandbouw wordt gesteld, moge nog eens blijken uit de confrontatie van de gewenste exportgroei van 3,4% per jaar met de uitkomst van een ander FAO-onderzoek, namelijk *Commodity projections for 1975 and 1985*. Deze studie, die het karakter draagt van een prognose op basis van trendextrapolatie, verwacht dat zonder wijzigingen in de landbouw- en handelspolitiek van de rijke landen, de agrarische export van de ontwikkelingslanden (zone C) naar de rest van de wereld (zones A en B) in de periode 1962-1975 slechts zal groeien met maximaal 1,8% per jaar. In de daaropvolgende tien jaren zou bij deze veronderstelling het groeitempo nog lager komen te liggen.

Belemmeringen voor een snelle exportgroei

De vertraging in de groei van de export van landbouwprodukten in de afgelopen 20 jaar (in de periode 1952/1954-1962/1963 was de jaarlijkse groei nog ca. 4%) zal volgens het IWP dus op korte termijn moeten worden omgebogen tot een versnelling. Het omgekeerde geldt voor de import van agrarische produkten. Het uitgangspunt hierbij is, dat de landbouw in de ontwikkelingslanden in staat zal zijn — dank zij de in het IWP vervatte programma's tot het bereiken van een „take-off” van de produktie per ha — het aanbod voor exportmarkten te vergroten, c.q. de invoer ten dele te vervangen. Het exportoverschot van de arme landen zal derhalve belangrijk moeten toenemen.

Het plan erkent echter, dat het klimaat verre van gunstig is voor een verruiming van de afzetmogelijkheden van het exportaanbod uit de zone C op de markten van de landen in de zones A en B. Het signaleert de volgende oorzaken van de vertraging in de stijging van de exportontvangsten; oorzaken die blijkens genoemde prognose ook in de toekomst werkzaam zullen of kunnen zijn:

- geringe inkomenselasticiteit van de vraag naar landbouwprodukten in de ontwikkelde landen;
- toenemende concurrentie van de landbouwproduktie in de rijke landen zelf, mede als gevolg van de daar gevoerde beschermende landbouwpolitiek (suiker, oliën en vetten, katoen, granen);
- toenemende concurrentie van synthetische produkten (katoen, rubber en vezels);
- ernstige discriminatie van de verwerking van landbouwprodukten in ontwikkelingslanden door het progressieve-invoerrechtregime in vele rijke landen naar de mate van be- of verwerking der agrarische grondstoffen;
- beperking van het verbruik van tropische produkten in bepaalde landen terwille van deviezenbesparing.

Naast deze belemmerende factoren aan de zijde van de importvraag der rijke landen, constateert men het feit dat ook het exportaanbod van de ontwikkelingslanden tot dusverre zijn zwakke kanten heeft gekend, zoals onregelmatige aanvoer, gebrekkige marketing e.d.

Met het oog op bovenstaande factoren is het zinrijk de exportprodukten der arme landen te rubriceren naar hun concurrentiepositie op de markten van de ontwikkelde landen. In tabel 2 is dit gedaan. 50% van het saldo-exportpakket bestaat blijkens deze tabel uit produkten die hetzij

Tabel 2.
Structuur van de agrarische handel der ontwikkelingslanden (in \$ mrd.) naar concurrentiepositie op de markten der ontwikkelde landen (gemiddelde 1965-1967) a)

	Export	Import	Export-saldo
Concurrerende produkten:			
(1) concurrerend met produkten uit zones A en B (granen, rijst, oliën en vetten, suiker, rundvlees, tabak, citrus)	4,8	3,5	1,3
(2) concurrerend met produkten uit AB-zone en met synthetische produkten (katoen)	1,4	0,4	1,0
(3) concurrerend met synthetische produkten (rubber, vezels)	1,1	0,1	1,0
Niet-concurrerende produkten:			
(koffie, thee, cacao, bananen)	3,6	0,3	3,3
Totaal	10,9	4,3	6,6

a) Deze tabel heeft betrekking op een enger omschreven groep landbouwprodukten dan tabel 1; visserij- en bosbouwprodukten zijn niet opgenomen.

in de AB-landen zelf voortgebracht worden, hetzij concurrentie ondervinden van synthetische produkten. Voor de andere helft bestaat het exportsaldo uit typische tropische produkten, die vrijwel uitsluitend in de ontwikkelingslanden worden voortgebracht en waarvoor de exportmogelijkheden naar de AB-landen dominerend bepaald worden door de groei van de vraag in deze landen. Eerstgenoemde groep echter, met name de produkten die ook in de ontwikkelde landen worden verbouwd, is wat zijn exportmogelijkheden betreft mede afhankelijk van de ontwikkeling van de produktie in de zones A en B. Uit tabel 3 blijkt dat de groei van de produktie in deze landen groter is geweest dan de groei van het verbruik; voor alle zgn. concurrerende produkten (met uitzondering van tabak) is nl. in de periode 1956-1965 de zelfvoorzieningsgraad van de AB-zone gestegen.

Tabel 3.
Zelfvoorzieningsgraad van ontwikkelde landen en ontwikkelingslanden voor enkele landbouwprodukten die door ontwikkelingslanden worden geëxporteerd.

	Ontwikkelde landen					Ontwikkelingslanden a)	
	1956	1959	1962	1965	1985 b)	1962	1985 b)
Granen	101	103	105	105	99	93	102
Rijst	97	95	101	99	53	100	106
Oliën en vetten	83	85	88	90	83	127	125
Suiker	68	74	76	79	72	110	105
Rundvlees			97	98	90	112	116
Tabak	94	91	93	91	88	117	113

a) Beperkt tot de zgn. studielanden, die een zeer groot deel van de zone C omvatten.

b) Taakstellend.

Verlaging zelfvoorzieningsgraad der rijke landen noodzakelijk

De conclusie van het plan is, dat de doelstelling met betrekking tot de groei van het exportsaldo van de ontwikkelingslanden slechts zal kunnen worden bereikt, indien de produktiegroei in de rijke landen zodanig wordt afgeremd dat hun zelfvoorzieningsgraad in de periode tot 1985 gaat dalen. Men laat het niet bij deze algemene constatering. In het belangrijke hoofdstuk XIV van het IWP („Commodity Balances and Trade Policy”) wordt produkt voor produkt de hoeveelheid gecalculleerd die de rijke landen in 1985 mogen voortbrengen. Men maakt hierbij gebruik van balansen van produktie en verbruik voor de twee onderscheiden delen van de wereld in 1985. Deze balansen worden met elkaar in evenwicht gebracht door het potentiële exportaanbod van de zone C tot noodzakelijke importbehoefte van de zones A en B te verklaren. Door dit importsaldo in mindering te brengen op het in 1985 in laatstgenoemde zones te verwachten verbruik, wordt de „toegestane” produktie in de rijke landen berekend. In tabel 3 zijn de uitkomsten van deze calculaties weergegeven in de vorm van de zelfvoorzieningsgraden voor de zones A en B in 1985. Deze kengetallen zijn de tegenhanger van de voor de zone C vermelde zelfvoorzieningsgraden in 1985, die het karakter dragen van een taakstelling voor de landbouw in de arme landen in het raam van het ontwikkelingsprogramma.

De cijfers voor de rijke landen betekenen over de hele linie een duidelijke ombuiging van de historische ontwikkeling. De sinds de jaren vijftig opgetreden daling van de relatieve importbehoefte (relatief t.o.v. het binnenlands verbruik) zal volgens het IWP in de periode tot 1985 gedeels ongedaan gemaakt moeten worden. Voor de granen

zullen de ontwikkelde landen van exporterend zelfs importerend moeten worden.

Wat betekent dit advies van de FAO aan de rijke landen nu voor de ontwikkeling van hun productie- en importvolume van genoemde producten? Een daling van de zelfvoorzieningsgraad behoeft nog geen inkrimping van de productie te betekenen; dit hangt nl. af van de groei van het binnenlands verbruik (de noemer van het kengetal). In tabel 4 is voor enkele belangrijke zgn. concurrerende producten het „toegestane” groeitempo van de productie in de periode 1962-1985 geplaatst naast de groeivoet in het recente verleden. Volgens deze cijfers- behoeft de productie niet te worden ingekrompen. Een stabilisatie op het peil van het basisjaar 1962 is zelfs niet nodig. Halvering van het groeitempo is volgens de calculaties van het IWP reeds voldoende om de arme landen de nodige ruimte te bieden voor hun export van de belangrijkste concurrerende producten. Ook met betrekking tot deze cijfers dient bedacht te worden dat de feitelijke produktiegroei in de jaren sinds 1962 gemiddeld boven de „toegestane” groeivoet heeft gelegen, zodat in de nog resterende jaren het tempo lager zal moeten zijn om het voor 1985 gestelde doel te bereiken.

Tabel 4.
Groei van productie en verbruik van concurrerende producten in ontwikkelde en ontwikkelingslanden

	Granen	Oliën en vetten	Suiker	Rund- vlees	Tabak
	% per jaar				
Productievolume					
a. Ontwikkelde landen					
— recente verleden (± 1956 - ± 1966)					
zone A	2,6	3,2	4,7	.	.
zone B	2,7	5,2	7,6	.	.
zones A en B	2,7	3,7	5,9	.	.
— „toegestane” groei in 1962-1985					
zones A en B	1,7	1,7	2,4	2,4	2,4
b. Ontwikkelingslanden					
— geplande groei in periode 1962-1985	3,6	3,9	3,8	2,9	4,1
Prognose verbruikontwikkeling in de periode 1962-1985					
a. Ontwikkelde landen (zones A en B)					
	1,8	2,0	2,2	2,8	2,4
b. Ontwikkelingslanden (zone C)					
	3,2	4,0	4,4	2,8	4,3
Voor zones A en B „toegestane” produktiestijging in % van de verbruikstoename in deze zones (1962-1985)					
	96	73	81	81	83

Het verbruik van oliën en vetten en van suiker in de zone C zal sneller stijgen dan de productie in deze landen. De zelfvoorzieningsgraad voor deze producten daalt dientengevolge (zie tabel 3). Aangezien in het basisjaar 1962 de productie in de zone C het binnenlands verbruik aanzienlijk overtrof, neemt echter het exportoverschot in absolute zin nog toe, met als gewenste consequentie een daling van de zelfvoorzieningsgraad der rijke landen (waar het verbruik aanzienlijk minder snel zal stijgen).

Uitdaging voor de landbouwpolitiek in de rijke landen

Op het eerste gezicht lijken de conclusies van het IWP inzake de gewenste produktiegroei in de rijke landen niet zo drastisch. Zij komen erop neer dat slechts een beperkt deel van de nog te verwachten verbruiksstijging in deze landen moet worden gereserveerd voor leveranties vanuit de zone C (zie de percentages in de laatste regel van tabel 4). Toch

betekent deze aanbeveling van de FAO een uitdaging voor het landbouwbeleid der rijke landen, zowel in politiek als in technisch opzicht.

Politiek gezien betekent nl. een verlaging van de zelfvoorzieningsgraad een beperking van de manoeuvreerruimte voor het landbouwbeleid in zijn streven naar een redelijke bestaansmogelijkheid van de eigen agrarische beroepsbevolking. Het reserveren van een deel van de afzetgroei voor producenten in ontwikkelingslanden zal de noodzaak van afvloeiing van arbeid uit de landbouw en de daarmee samenhangende economische en sociale aanpassingsproblemen verscherpen. Juist het feit, dat een bedrijfstak in het gebied is die door de snelle technische en economische ontwikkeling in de geïndustrialiseerde landen toch al in de knel zit, zal de gevraagde koerswijziging op relatief sterke interne politieke weerstanden doen stuiten.

Maar zou de politieke wil aanwezig zijn om de groei van de landbouwproductie te beperken, dan rijst de vraag hoe dit te realiseren. Technisch gezien beschikt de landbouwpolitiek in de geïndustrialiseerde landen nog niet over instrumenten om het volume van de landbouwproductie toereikend te beheersen. Het bestaan en — meer nog — het blijven bestaan van ongewenste overschotten van bepaalde landbouwproducten — zowel in de EEG als in Noord-Amerika — bewijst dat wel.

Men heeft in het verleden — op een nationale basis — getracht het gebrekkig functionerend marktmechanisme voor landbouwproducten te corrigeren voor zijn onaanvaardbaar geachte inkomenseffecten. Daarin is men in meer of mindere mate geslaagd met behulp van een scala van prijsondersteunende maatregelen. Intussen is niet of nauwelijks getracht het marktmechanisme te corrigeren voor zijn gebrekkige regulerende functie ten aanzien van het productievolume. De productie is sneller blijven groeien dan het verbruik; de zelfvoorzieningsgraad der rijke landen is regelmatig gestegen, zoals uit tabel 3 is gebleken. Men kan uitvoerig discussiëren over de vraag in hoeverre deze ontwikkeling een rechtstreeks gevolg is van de gevoerde markt- en prijspolitiek. In elk geval heeft ook een andere factor een rol van betekenis gespeeld, nl. de toepassing van nieuwe landbouwmethoden die tot een regelmatige stijging van de productie per ha en per dier heeft geleid en — naar het zich laat aanzien — dat ook stelling in de toekomst zal doen.

Nieuwe landbouwpolitieke instrumenten nodig

Waar ook de oorzaken van de stijgende zelfvoorzieningsgraad der rijke landen liggen, het staat vast dat — gegeven de doelstelling het agrarisch inkomen te beschermen — een temporisering van de produktiegroei vraagt om nieuwe instrumenten van landbouwpolitiek.

In het IWP worden op dit punt geen aanbevelingen gedaan aan de ontwikkelde landen. Voor granen constateert het plan alleen dat in de periode 1962-1985 in de rijke landen een inkrimping van het areaal met 10 à 15% nodig zal zijn; de trendmatige stijging van de productie per ha overtreft nl. de toegestane totale produktiegroei. Het laat echter in het midden hoe deze inkrimping zou kunnen worden bereikt.

Het is jammer dat de FAO op dit punt geen uitgewerkte voorstellen op de tafel van de rijke landen legt. Als de „zelfbeheersing” van de zones A en B op het punt van de landbouwproductie een onmisbare voorwaarde is voor het slagen van het ontwikkelingsprogramma — zoals het

IWP stelt — verdiende deze „variabele” meer aandacht dan zij thans in het lijvige rapport krijgt.

Conditio sine qua non voor de opvolging van het IWP-advies is immers dat de landbouwpolitiek der rijke landen uitgerust wordt met toereikende instrumenten ter regulering van het produktievolume. In beginsel bestaan daartoe twee mogelijkheden: het uit de produktie nemen van grond en eventueel vee, óf het verlenen van (verhandelbare) produktiequota aan de individuele producenten. Een bezinning op deze mogelijkheden is binnen de EEG thans volop gaande. Het plan-Mansholt en ook het Nederlandse landbouwbedrijfsleven (bij monde van het Landbouwschap) spreken hun voorkeur uit voor de eerste mogelijkheid. Het Deutsche Bauernverband daarentegen denkt (evenals Prof. F. Hartog in *ESB* van 11 februari jl.) in de richting van contingenteringen per bedrijf. Deze discussie heeft evenwel niet het oog op het scheppen van afzetmogelijkheden op onze markten voor de landbouw in de ontwikkelingslanden. Het motief is eenzijdig gelegen in de budgettaire nood van de gemeenschappelijke markt- en prijspolitiek in de EEG. Die politiek is vastgelopen op de hoge en stijgende uitgaven van het Europese Oriëntatie- en Garantiefonds als gevolg van de overschotten van bepaalde produkten. Men zoekt nu naar middelen om de produktie op het verbruik af te stemmen om langs deze weg het budget te ontlasten.

Het is duidelijk dat deze gedachtenvorming — ook al is zij geboren uit een andere nood dan die van de ontwikkelingslanden — de technische mogelijkheden om de aanbevelingen van het IWP aangaande de produktie-omvang in de rijke landen op te volgen, dichterbij kan brengen. In zoverre is er sprake van een plezierige coincidentie. Tenzij de marktverruiming die het gevolg zal zijn van de toetreding van Engeland de aandacht binnen de EEG voor dit vraagstuk weer zou doen verslappen. Die kans is niet denkbeeldig.

Hoe „indicative” is het IWP voor de landbouwpolitiek in de rijke wereld?

Vele, zeer vele voorwaarden zullen moeten worden vervuld om de doelstellingen van het IWP te realiseren. De

FAO is de eerste in de erkenning van het globale karakter en de onzekerheden van de ramingen. Hoe serieus kan het IWP nu genomen worden als leidraad voor de landbouwpolitiek in de geïndustrialiseerde landen? Is het verantwoord om in dit deel van de wereld de voedselproduktie te temporiseren, bij zoveel onzekerheid omtrent het bereiken van de produktiedoelinden die voor de landbouw in de ontwikkelingslanden zijn gesteld?

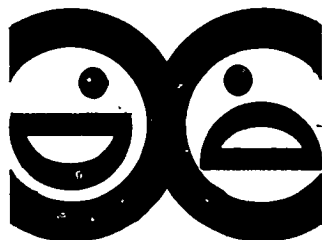
Om aan een categorisch antwoord op deze moeilijke vraag te ontkomen moge ik op het volgende wijzen. Indien onverhoopt het ontwikkelingstempo in de arme landen achter zou blijven bij de doelstelling van het IWP, dan blijft het plan — ook wat zijn implicaties voor de rijke landen betreft — toch zijn gelding behouden, zij het voor een periode die zich uitstrekt tot ná 1985. In de tweede plaats zij opgemerkt dat de agrarische export van ontwikkelingslanden niet beschouwd mag worden als een restaanbod, dat eerst beschikbaar komt als de binnenlandse vraag tot het in het IWP genoemde groeicijfer is bevredigd. Een minder snelle groei van de agrarische produktie dan het plan voor mogelijk houdt, zal stellig ook de verbruikstoename per hoofd afremmen. Produktiestijging in de landbouw en toename van het inkomen per hoofd zijn in deze landen immers sterk aan elkaar gekoppeld. Onder deze omstandigheden zal een toenemende externe vraag van nóg meer betekenis zijn als groeistimulans.

Bij alle onzekerheden blijft het daarom naar mijn oordeel van groot belang dat de rijke landen — terwille van de ontwikkelingskansen voor de derde wereld — zich in elk geval de middelen aanmeten om het volume van de landbouwproduktie te kunnen beïnvloeden.

Zolang dit landbouwpolitieke instrumentarium er nog niet is, lijkt de vraag naar de betrouwbaarheid van de kwantitatieve taakstelling van het IWP t.a.v. de landbouwproduktie in de rijke landen weinig relevant. De tijd die ongetwijfeld nog verstrijkt zal vóór de ontwikkelde landen — in gezamenlijk overleg — zich op dit punt geëquipeerd hebben, zal vermoedelijk wel leren in welke mate en richting de agrarische produktie in dit deel van de wereld moet worden ingepast in een operabele mondiale landbouw- en voedselvoorzieningspolitiek.

J. de Hoogh

Maatschappijspiegel

PBO en democratie

Tot twee maal toe is de PBO de laatste weken (hernieuwd) onderwerp van

discussie geweest. In het eerste geval ging het om de herbenoeming van de voorzitter van het belangrijkste PBO-orgaan, de Sociaal-Economische Raad. Deze voorzitter, de bekwame heer De Pous, was in moeilijkheden geraakt omdat hij — als commissaris van zowel de Nederlandse Kabelfabrieken (NKF) als Philips — zich niet gehouden zou hebben aan de fusieregels die zijn eigen SER nog maar net had opgesteld. Vooral van de zijde van de vakverenigingsvertegenwoordigers in de Raad — voorop het NKV en NVV — werd hem dat kwalijk genomen. De Pous ontkende, dat hij zich — bij de overname van de NKF door Philips — niet aan de regels had gehouden. Na veel over en weer gepraat en geschrijf

werd de zaak — hoe kan het anders — verwezen naar een commissie. NKV en NVV maakten voorlopig een pas op de plaats; zij onthielden zich van stemming en De Pous mocht weer voor een tijdje bijtekenen als voorzitter.

Het tweede geval betrof een motie van een Tweede-Kamerlid van de VVD, welke inhield dat de PBO-organen gedemocratiseerd moesten worden. De samenstelling van de besturen van de schappen waaruit de PBO is opgebouwd zou niet — zoals nu — tot stand mogen komen door de aanwijzing van bestuursleden door de organisaties waaruit de schappen weer zijn opgebouwd, nee, zij zouden rechtstreeks door de bedrijfsgenoten gekozen dienen te worden. De confessio-

nele partners van de VVD in het kabinet-De Jong, die van te voren niet op de hoogte waren gesteld van deze motie, beschouwden deze zet als een verkiezingsstunt en hadden er niet de minste behoefte aan deze democratische oprisping van hun liberale „vrienden” te honoreren. En het moet gezegd: de poging van de VVD kan nauwelijks geloofwaardig genoemd worden op dit tijdstip.

Belangrijker dan deze schermutelingen aan de oppervlakte van het sociaal-economisch bestel zijn de achtergronden ervan. Dat brengt ons op de wordingsgeschiedenis van de PBO in ons land. Zonder hier op deze plaats er al te diep op in te gaan¹, is in de huidige — wat al te summere en oppervlakkige — discussie het nodige terug te vinden van de argumenten pro en contra die de instelling van de PBO in 1950 hebben begeleid. De gedachte om — zoals bij de PBO het geval is — een belangrijk deel van de regelende en ordenende bevoegdheid van de overheid over te hevelen naar belangengroeperingen in de maatschappij, is al van oude datum: eind 19e, begin 20e eeuw. Tussen de twee wereldoorlogen zijn er over deze materie heftige discussies geweest tussen links en rechts in de politiek. Dit hing o.m. samen met de verschillende visies op de oplossing van de „sociale kwestie”. Aan het linkerfront zag men weinig of niets in de vermenging van belangen die een politieke structuur à la publiekrechtelijke lichamen zou opleveren. En aan het rechterfront — met name de confessionele vertegenwoordigers daarvan — zag men in het eendrachtig samenwerken van werkgevers en werknemers als bedrijfsgenoten juist een bijdrage tot de oplossing van de sociale tegenstellingen. In die opvatting — een opvatting die nu nog overheersend is — past dan ook volledig de medezeggenschap van werknemers, gedefinieerd als het meehelpen de doelstellingen van de onderneming zo goed mogelijk (d.w.z. in innige samenwerking) te realiseren. In goed-liberale kring kon men met die opvatting niet zo best overweg. Ware socialisten en goede liberalen verschilden op dit punt niet van mening.

De geleidelijke integratie van socialisten in de gouvernementele praktijk — gevoegd bij een alom gevoelde noodzaak tot wederopbouw van het gehavende land — heeft al betrekkelijk kort na de laatste oorlog haar sluitstuk gevonden in de wet op de PBO (1950). Prominente P.v.d.A.-ers als Ir. Hein Vos (en trouwens de hele

top van die partij) hadden geen enkele moeite met de verdediging van de PBO. Het klassieke verwijt tegen deze staatsrechtelijke constructie, nl. dat het een produkt is van de corporatistische katholieke staatsleer, vermocht geen indruk te maken. Dit verwijt, dat m.i. sterkere papieren heeft dan men toen (en nu) wilde erkennen, sloeg niet aan, omdat men moeilijk kon (of wilde) zien — onder de indruk als men was van de pure dictatuur van Hitler-Duitsland — dat een PBO-constructie zo niet anti- dan toch zeker a-democratische trekken vertoont. Natuurlijk was de wet op de PBO aangenomen door ons democratisch gekozen parlement. Zo luidde ook het verweer. Strikt genomen is daar niet zo veel tegen in te brengen, als men zich maar realiseert dat de democratische structuur van een samenleving naar inhoud aan veranderingen onderhevig is en dat deze veranderingen terugslaan op de procedures en middelen die in opdracht van dié — tijdgebonden — democratie zijn ontwikkeld.

Gaan we er van uit dat de democratische ordening van een land geen statisch, maar dynamisch geheel is², dan wordt het begrijpelijk waarom de PBO — als constructie van een gedeeltelijke voorbije democratie — de laatste jaren meer en meer onder druk komt te staan. In die — naar omvang en intensiteit — toenemende vervreemding van deze publiekrechtelijke instellingen past zowel het protest van de Boerenpartij, het terugtrekken uit het loonoverleg door het NKV en NVV, als de in het begin genoemde incidenten. En dan gaat het hoofdzakelijk nog maar om — wat men met een mooi woord zou kunnen noemen — *institutionele vervreemding*. Men kan er zeker van zijn dat de achterban van al die organisaties die in de PBO zijn opgenomen zichzelf nauwelijks herkent in deze staatsrechtelijke figuur.

Daarmee valt — steeds duidelijker zichtbaar — de maatschappelijke voedingsbodem voor de PBO weg. Hij was er naar mijn mening na de oorlog ook al niet; hij kon in de toen heersende elite-democratie³ en bij de toen heersende problemen kennelijk moeilijker in het gezichtsveld komen. Nu de achterban wat beter bewerktuigd (o.a. door meer onderwijs) aan het democratisch bestel zijn bijdrage begint te leveren, wordt de PBO in toenemende mate als een aan de moderne opvattingen van democratie vreemd element ervaren. De verzelfstandiging van de

publieke functies van de PBO roepen om een publieke controle, op de zo langzamerhand ondoorzichtig geworden activiteiten ervan.

In een democratie die zich probeert te ontwikkelen naar meer openheid en controle, in een democratie die probeert aan haar organen een nieuwe en ruimere inhoud te geven, passen geen instellingen als PBO's. De crisis van het parlementaire stelsel hängt ten nauwste samen met het te vroegtijdig onderbrengen van essentiële functies in aparte instellingen. In feite berooft bijv. de SER het parlement van één van zijn belangrijkste taken: de besturing van de sociaal-economische orde. In de SER worden de belangrijkste beslissingen genomen, die het parlement — na het zoveelste schertsdebat — dan slechts kan legitimeren. Wie het parlementair-democratisch stelsel werkelijk lief is, geeft het de beste kansen door de essentiële taken van de PBO binnen het bereik van het parlement te halen. Dat het parlement daarvoor op dit moment niet bewerktuigd is — een veel gehoord argument — is een technocratisch, geen principieel bezwaar. Een spoedige dood van de PBO bevordert de levenskansen van de parlementaire democratie.

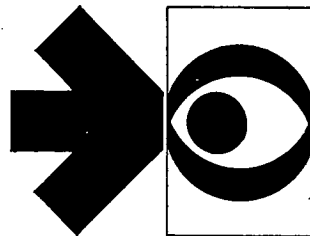
Bram Peper

¹ Informatie hieromtrent, en twee zéér verschillende visies bij A. A. van Rhijn: „Arbeider of medewerker?”, Assen 1969; en M. Broekmeyer en I. Cornelissen: „Arbeidersraad of ondernemersstaat”, Amsterdam 1969, blz. 99-202.

² Zie voor een uitwerking van deze gedachte: Bram Peper en Willem Wolters: „De lastige universiteit”, Rotterdam 1970, blz. 14-39.

³ Daarover A. Lijphart: „The politics of accommodation”, Berkeley 1968.

Magazien

Geluk

In de *Sociologische Gids* van maart/

april 1970 is een interessant artikel verschenen over „Geluk als onderwerp van wetenschappelijk onderzoek”. Het is geschreven door Drs. R. Veenhoven, wetenschappelijk medewerker aan de sociologische faculteit van de Nederlandse Economische Hogeschool, afdeling Sociale Psychologie. In dat artikel geeft hij een globaal overzicht van verrichte empirische onderzoeken. Hij vond 17 publikaties die expliciet op geluk zijn gericht. Voor het feit dat het er niet meer zijn, verontschuldigt hij zich met de opmerking dat het vinden van onderzoekresultaten met betrekking tot het geluk een mogelijk nog moeilijker opgave is dan het vinden van het geluk zelf.

Het begrip geluk omschrijft Drs. Veenhoven als „een betrekkelijk constante toestand van overwegende tevredenheid met het leven als geheel”. Voorwaar, een fraaie definitie. Al de door hem bijeengebrachte onderzoeken worden naar zijn mening door deze omschrijving gedekt. De onderzoekresultaten doen zien dat geluk zowel met individuele eigenschappen van mensen als met omgevingsfactoren in verband moet worden gebracht.

Wat de relaties met psychische en lichamelijke kenmerken betreft, leerden de onderzoeken dat geluk verband houdt met de factor gezondheid en dat gelukkigen over het algemeen sociabeler zijn, meer zelfvertrouwen hebben en ook duidelijk gelijkmatiger van gemoed zijn dan de minder gelukkigen. Voorts werd een verband met neuroticisme en een relatie met persoonlijkheids-evenwicht gevonden. Er bleek geen aantoonbaar verband tussen geluk en intelligentie, maar wel tussen geluk en aspiraties. Gelukkigen bleken meer aspiraties te koesteren en ook optimistischer verwachtingen ten aanzien van de toekomst te hebben.

Volgens Drs. Veenhoven heeft het onderzoek weinig directe relaties tussen geluk en omgevingsfactoren aan het licht gebracht. Van de relaties die gevonden zijn, noemt hij allereerst het verband met de grootte van de woonplaats: inwoners van grote steden geven blijk van minder geluk dan inwoners van kleinere plaatsen. Verder vermeldt hij het verband met onaangename jeugdherinneringen (geconfronteerd zijn geweest met oorlogshandelingen). Vooral voor economen die zich bezighouden met de conjunctuur (politiek), is het van belang te weten dat een slechts zwak en ook niet eenduidig verband is gevonden tussen geluk en aanwezigheid van een economische depressie.

Meer resultaten heeft, aldus Drs. Veenhoven, het onderzoek opgeleverd wat betreft factoren die van invloed zijn op de plaats die mensen in hun sociale omgeving innemen. Zo werden verbanden geconstateerd tussen geluk en opleidingsniveau, de hoogte van het inkomen (rijkeren bleken zich gelukkiger te voelen), de burgerlijke status (ongehuwden scoorden lager op de geluksschalen), het al dan niet in het arbeidsproces zijn ingeschakeld (gepensioneerden en werklozen voelen zich minder gelukkig), de leeftijd (bij het ouder worden blijken mensen zich minder gelukkig te gaan voelen, vooral na hun vijftigste jaar).

Het onderzoek evaluerend, komt Drs. Veenhoven o.a. tot de uitspraak dat het niet veel meer heeft opgeleverd dan een aantal correlaten van geluk; correlaten, omdat het geenszins vaststaat dat de gevonden factoren ook determinanten van het geluk zijn. Van een werkelijk systematische studie van het geluk is z.i. tot nog toe nauwelijks sprake geweest. Toch is zo'n studie naar zijn mening onontbeerlijk, omdat „zonder wetenschappelijk getoetste inzichten omtrent de factoren die het geluk van mensen beïnvloeden, ieder welzijnsbeleid gedoemd is een uitvoering van ideologische pre-occupaties te blijven, of op zijn hoogst een bestrijding van symptomen van ongeluk”.

Nogmaals Nordek

In *ESB* van 1 april jl. hebben wij in deze rubriek aan de hand van verschillende publikaties aandacht geschonken aan Nordek. Volgens *Euro-markt-Nieuws* van maart 1970 zijn er, zo schreven wij toen, „plotseling spectaculaire vorderingen gemaakt met het oprichten van een organisatie voor Noordse economische samenwerking (Nordek), omvattende Noorwegen, Zweden, Finland, Denemarken en IJsland”. De Handelsraad van onze Ambassade bij de IJslandse Republiek was, dit lezende, zo vriendelijk er ons op te attenderen dat het — althans voorlopig — niet in de bedoeling lag dat IJsland partner in Nordek zou worden. Het feit dat IJsland wel waarnemers naar de besprekingen heeft gezonden en een aantal beslissingen is genomen in het kader van een bijeenkomst van de Noordse Raad te Reykjavik, waarvan ook IJsland lid is, kan tot het misverstand aanleiding hebben gegeven.

In de mei-aflevering spreekt *Euro-markt-Nieuws* ook niet meer van vijf, maar van vier deelnemende landen:

Denemarken, Finland, Noorwegen en Zweden. Evenmin is daarin nog sprake van spectaculaire vorderingen, maar van „Nordeks lijdensweg”. Finland heeft namelijk geweigerd het Nordek-verdrag te tekenen, omdat het „zijn verhoudingen met Rusland niet op het spel wenst te zetten door deel te nemen in een douane-unie met landen, die in onderhandeling zijn over een de Russen onwelgevallig EEG-lidmaatschap”¹.

Alhoewel politieke waarnemers volgens *Euromarkt-Nieuws* van mening zijn dat de Finse weigering uitsluitend ten doel heeft de vorming van een nieuwe regering in Finland mogelijk te maken en geen onherroepelijke afwijzing betekent, zijn er weer stemmen opgegaan om te komen tot de oprichting van een economische unie tussen Denemarken, Noorwegen en Zweden (met uitsluiting van Finland dus), de zgn. Scandek. Tot dusver heeft dit idee, aldus het blad, weinig weerklank gevonden. Het vervolgt dan:

„Ook de positie van Zweden komt in het gedrang. Nu blijkt dat de EEG het steeds meer zoekt in de richting van een politieke samenwerking, wordt de neutraliteit van Zweden een steeds groter probleem. In Zweedse kringen heeft men nog steeds alle vertrouwen in de totstandkoming van Nordek, waarbij men er van uitgaat dat het lidmaatschap van de Nordek geen belemmering mag vormen bij eventuele onderhandelingen met de EEG. Dit is lijnrecht in tegenstelling met de Finse houding tot dusver. Doch ook verschillende EEG lidstaten hebben reeds te kennen gegeven het niet zonder meer met deze zienswijze eens te zijn”².

¹ *Niels Jørgen Haagerup, NAVO-correspondent van het Deense blad „Berlingske Tidende” te Parijs, zegt hiervan in een goed overzichtsartikel over de gehele gang van zaken met Nordek (hij spreekt van het Nordek-drama): „There seems little doubt that it was foreign political reasons which made Finland decide to say no to Nordek”. Hierop laat hij dan onmiddellijk volgen: „It would be wrong to assume that Nordek was simply vetoed in Moscow and that the Finns simply obeyed a Soviet order. The Russians are no more against Nordek than against any other political, economic or military block beyond their control”! Zie: *Nordek and Europe, in de „Internationale Spectator”, no. 9 van 8 mei 1970, blz. 801 t/m 814.**

² *Lezenswaard in dit verband is ook het verslag van Prof. Mr. P. J. G. Kapteyn van een in Oslo belegde studieconferentie van de Europese Beweging over het onderwerp Scandinavische samenwerking en Europese integratie, afgedrukt in „Nieuw Europa” van mei 1970.*

Op grond hiervan vindt *Euromarkt-Nieuws* het geen al te boude bewering te zeggen dat de toekomst van Nordek zeer problematisch is. Een bewering waarmee het blad zich inderdaad geen buil zal vallen.

Voeding

Ir. G. A. van Houten, landbouwkundig medewerker van het Centraal Planbureau, heeft ten behoeve van de studie

De Nederlandse economie in 1973 die naar wij vernamen begin augustus zal verschijnen, nagegaan wat er sedert 1950 is veranderd in de wijze waarop de Nederlanders zich voeden en welke gevolgtrekkingen daaruit kunnen worden gemaakt voor onze voeding in de nabije toekomst. In een artikel, getiteld „Het eten van de Nederlanders”, in het *Landbouwkundig Tijdschrift* van april 1970 heeft hij een aantal bijzonderheden die daarbij werden gecon-

stateerd, vastgelegd. Enkele van zijn bevindingen lichten wij uit dit uitvoerige verslag:

— Het percentage van het inkomen dat aan voedsel wordt besteed, daalde (Wet van Engel). De verandering in het voedselpercentage bleek samen te hangen met wijzigingen in het reële inkomen per inwoner, met verschuivingen in de verhouding tussen de prijzen van voedsel en die van andere bestedingen, en met veranderingen

Universiteit van Amsterdam

De Universiteit van Amsterdam zal gezamenlijk met de Vrije Universiteit en het Mathematisch Centrum in 1973 een groot reken centrum, uitgerust met de meest geavanceerde tijd-scharende computers, in gebruik nemen. Voor een goede organisatorische begeleiding zoekt de Universiteit contact met

coördinator

voor automatiseringszaken

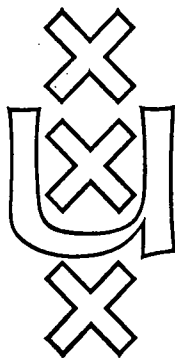
Deze zal in samenwerking met de faculteiten, beheersdiensten en externe deskundigen, voorstellen formuleren ten dienste van:

- de benodigde computercapaciteit en eindstations;
- de behoefte aan opleiding van personeel;
- de wenselijke organisatie.

Terwille van de coördinatie zal hij zitting nemen in stuurgroepen en commissies en in sommige gevallen de secretariaten hiervan vervullen. De functie lijkt in het bijzonder aantrekkelijk voor een academicus, bij voorkeur met enige ervaring in automatische informatie-verwerking.

Door bovengenoemde werkzaamheden zal de aan te stellen coördinator zich een, binnen de Universiteit, unieke ervaring verwerven.

Geïnteresseerden wordt verzocht hun sollicitatie onder nr. **P 138e** in te zenden bij het Hoofd van de Dienst Personeelszaken, Spui 21, te Amsterdam. Zij, die alvorens te solliciteren, graag nadere inlichtingen over de inhoud van de functie willen ontvangen, kunnen deze telefonisch inwinnen bij Drs. J. Westenberg (020) 21 78 78 toestel 2366.

in de inkomensverdeling. In de nabije toekomst zal het voedselaandeel in de bestedingen naar verwachting een verdere teruggang vertonen.

— Het volume der voedselbestedingen nam hierbij steeds toe. Voor verreweg het grootste deel was dit te danken aan verschuivingen in het bestedingspatroon naar duurdere kwaliteiten en produkten. Voor slechts circa 1/7 was het een gevolg van een hoger calorieënverbruik. Uit een vergelijking van het verloop van bestedingen en calorieën bij de voornaamste soorten voedsel kan worden geconcludeerd dat het totale calorieënverbruik per inwoner in de naaste toekomst nauwelijks nog zal toenemen.

— Omdat het verbruik van buiten-

landse voedingsmiddelen — evenals in het recente verleden — sneller zal toenemen dan dat van voedingsmiddelen die direct of indirect van de Nederlandse landbouw afkomstig zijn, zijn de perspectieven voor de binnenlandse afzet van onze landbouw in de nabije toekomst minder gunstig dan op grond van de bevolkingstoename zou kunnen worden verwacht.

— Bestudering van de verhouding tussen het verbruik van en de behoefte aan calorieën doet vermoeden dat, voor zover er momenteel sprake is van overvoeding, deze al een kleine 20 jaar moet hebben bestaan. Het verbruik van calorieën zal in de naaste toekomst waarschijnlijk nauwelijks sterker dan in de afgelopen jaren gaan afwijken

van hetgeen op grond van lengte, gewicht en leeftijdsopbouw nodig wordt geacht. De verwachte uitgavenstijging voor voedsel zal daarom wel niet worden belemmerd door verschuivingen in de behoefte en verschijnselen van (over)verzadiging.

De slotuitspraak van Ir. Van Houten, t.w. dat de huidige Nederlanders tot op grote hoogte kans zien hun calorieënconsumptie en hun activiteiten op elkaar af te stemmen, is geen uitkomst van zijn onderzoek, doch slechts een veronderstelling. Weliswaar weerspreken zijn researchresultaten, naar hij opmerkt, deze veronderstelling niet, doch zij geven er om het zo te zeggen ook geen voedsel aan.

d.W.

DRINKWATERLEIDING

Bij de Drinkwaterleiding, Heer Bokelweg 25, kan in de financieel-economische sector worden geplaatst

een bedrijfseconoom

Functie-informatie:

Door de sterke uitbreiding van de zorg voor de drinkwatervoorziening zijn zeer grote werken zowel voor het eigen bedrijf als voor de N.V. Waterwinningsbedrijf Brabantse Biesbosch in voorbereiding.

De bedrijfseconoom dient zich speciaal bezig te houden met:

- investeringsonderzoekingen en kostprijsanalyses
- verbetering van de begrotings- en budgetteringsprocedure
- verstrekken van bestuurlijke informatie
- verbetering van de administratieve organisatie.

Vereisten:

Voor de vervulling van deze vacature gaan de gedachten uit naar een praktisch ingestelde bedrijfseconoom, die qua opleiding en bij voorkeur door ervaring in staat is met een grote mate van zelfstandigheid bedrijfs-economische onderzoekingen te verrichten.

Het salaris is in overeenstemming met de belangrijkheid van deze interessante en afwisselende functie.

Een psychologisch onderzoek behoort tot de selectieprocedure.

Goede secundaire arbeidsvoorwaarden

Sollicitaties binnen 14 dagen onder no. 438/0936 ongefrankeerd te zenden aan: chef Bureau Personeelvoorziening, antwoordnummer 363, stadhuis, Rotterdam.

Gemeente
Rotterdam